

Serafina Valls Pla

Nil Ortíz Baldomà amb J Sabaté-Giménez (Tutoria)
Treball Curs 1917-1918 Institut Ciutat de Balaguer.
Inèdit, Curs 2017-2018.

Índex

Introducció.....	3
Metodologia.....	4
Objectius.....	4
Balaguer.....	7
Els primers anys.....	7
Barcelona.....	11
Estudis universitaris	11
Inici de la carrera professional com a metgessa.....	13
Xauen.....	19
L'experiència al Protectorat.....	19
La Guerra Civil.....	21
Retorn al Marroc.....	23
Conclusions.....	29
Bibliografia	31
Annex.....	33

Introducció

Triar el tema del treball no és una tasca gens fàcil, en aquest cas l'atzar d'una cerca per Internet amb l'objectiu de trobar un tema d'interès local va portar al meu tutor a topar-se amb Serafina Valls Pla, una metgessa nascuda a Balaguer que va exercir de metgessa al protectorat del Marroc.

Avui en dia no ens sorprèn la presència de metgesses en els centres sanitaris però durant la primera meitat del segle XX les dones havien de superar molts obstacles per poder exercir de metgessa.

“Metgesses de Catalunya” és l'article amb el que descobrim l'existència de Serafina, una exposició virtual publicada al 2003 que homenatja més de cinquanta dones que exerciren la professió entre el segle XIX i la primera meitat del segle XX. La curiositat per conèixer una figura de la que ni la pròpia autora de l'exposició Marta Macho Stadler en tenia informació va marcar la decisió d'escollir la figura de Serafina com a eix central de treball.

Com l'autora de l'exposició hi ha molts autors que en nombrosos articles citen a Serafina però no en tenen informació o no és prou completa.

Apareix en un article del CRAI (Centre de Recursos per a l'Aprenentatge i la Investigació) de la Universitat de Barcelona es cita a Serafina com a metgessa llicenciada a la nova Facultat del Carrer Casanova juntament amb l'any en que va acabar els estudis i la seva especialitat.

Francisco Javier Martínez Antonio en un article en la revista *AWRAQ* cita a Antonio Torres Roldán que en “La sanidad en el Protectorado español en Marruecos” deia referint-se a Serafina: “se abrió un segundo consultorio de mujeres y niños musulmanes en Chauen bajo la dirección de una médica española cuyo nombre no hemos podido averiguar”.

O un altre cas és el del doctor Pere Miret Cuadras que en “Memorias de un médico en el Protectorado Español de Marruecos a mediados del siglo XX” diu: “instauraron un Consultorio de mujeres y niños musulmanes en Chauen, con la intención de extender este servicio a otras ciudades, pero fue el único”.

Estem doncs en front un cas que -per diversos motius- no ha transcendit en la història i s'ha convertit en un buit a l'hora de relatar la política sanitària d'Espanya al Protectorat del Marroc.

La memòria recull una extensa investigació que pretén resumir en tres parts, ordenades de forma cronològica, la biografia de la metgessa: vida personal i orígens, vida acadèmica i vida professional. Basant-me en les localitzacions on succeeix cada part: Balaguer, Barcelona i Xauen.

Objectius

El treball es presenta amb l'objectiu fonamental de conèixer la vida de Serafina Valls Pla, també conèixer el paper de les dones durant la primera del segle XX i el paper de la dona avançada a l'època. És fonamentalment una investigació sobre el paper de les dones a començaments del s.XX, en una professió com és la medicina, especialment, el desenvolupament d'aquest camp en el protectorat del Marroc i el paper de les primeres dones que hi participaren.

La biografia es presenta amb la intenció d'exemplificar els temes esmentats a partir de la biografia d'una figura local paradigmàtica, que compleix tots els requisits per parlar en termes relatius, ens permet fer una retrospectiva de la dona en una professió com és la medicina i concretament en el desenvolupament d'aquest camp en el Protectorat Espanyol al Marroc.

El treball, també, pretén recuperar persones que no apareixeran en els llibres d'història però que relaten vides que ens aproximen a realitats desconegudes i ignorades, així com, recuperar-les d'un imminent oblit.

Metodologia

Després de descobrir la figura de Serafina a l'exposició, l'objectiu inicial era buscar més informació de la família de Serafina (pares, germans, padrins, marit, fills...). Vaig dur a terme una recerca en els padrons de Balaguer des de l'any 1906 fins a 1960, les Contribucions Industrials i una recerca concreta dels familiars de Serafina al Registre Parroquial i al Registre Civil. Això em va permetre conèixer l'arbre genealògic de la família (veure Annex II) i situar-la en un context socioeconòmic. Al descobrir que havia mort soltera i sense descendència era primordial trobar els familiars vius més pròxims a Serafina per poder contactar-hi.

El següent pas fou una documentació de la situació de les dones en els estudis universitaris, la situació de les metgesses a Espanya durant la primera meitat del segle XX i més concretament les metgesses que havien exercit al protectorat i la política sanitària.

Al conèixer autors d'articles que havien citat el consultori que regentava Serafina vaig contactar amb Francisco Javier Martínez Antonio amb l'objectiu d'interessar-me per les fonts d'informació que va utilitzar en la seva recerca i informant-lo que Serafina era la metgessa del “Consultorio de mujeres y niños musulmanes en Chauen” que citava en el seu article.

Vaig contactar amb les filles del germà menor de Serafina que es van mostrar disposades a col·laborar amb la recerca, van accedir a rebre unes entrevistes i em van cedir documents familiars de Serafina que van permetre relatar amb molta més precisió la vida d'una pionera.

Balaguer

Els primers anys

Serafina Valls Pla va néixer a Balaguer al carrer del Pont a les nou del matí del vuit de juliol de 1906¹. Filla de Jaime Valls Domenjó que va néixer el 24 de juny de 1875 a Balaguer on exerceix de procurador i Pilar Pla Roca que nasqué el setze d'agost de 1878 a Balaguer², amb l'estat civil de casats des del 3 d'abril 1902³. Neta per línia paterna de Ramon Valls nascut el 1847 a Balaguer que regenta una drogueria a la plaça Mercadal i de Serafina Domenjó nascuda a Foradada l'any 1848. Neta per línia materna de Juan Pla nascut a Gracia al 1851, i vidu de Calamanda Roca que va néixer a Balaguer l'any 1856.

El dia següent, el nou de juliol de 1906 a dos quarts de deu del matí assisteixen al registre civil per fer efectiva l'acta de naixement Jaime Valls, Pilar Pla, Antonio Tribó i Carlos Fuster Rodriguez; aquests dos últims com a testimonis⁴.

Es batejada el quinze de juliol de 1906 amb els noms de Serafina, Raimunda, Antonia assisteixen en Ramon Pla i na Rosa Valls com a padrins de bateig. El nom de Serafina deu ser en honor a Serafina Domenjó Comabella -mare de Jaime Valls Domenjó-⁵.

En el moment en el que neix Serafina, trobem tres nuclis familiars segons el padró de 1906 de Balaguer. A la plaça Mercadal número 14, on hi tenien la drogueria, hi viu en Ramon Valls Garcia (cap de família), na Serafina Domenjó Comabella (esposa), en Emilio Valls Domenjó (fill) i en Francisco Valls Domenjó (fill)⁶. Aquests són padrins i oncles de la Serafina. Al carrer que consta com a Molino (Molí de l'esquerrà) hi trobem l'altre nucli familiar que aquell mateix any es traslladarà al carrer del pont, hi viu Jaime Valls Domenjó (cap de família), Pilar Pla Roca (esposa), Carmen Valls Pla (filla, 3 anys) i Juan Valls Pla (fill)⁷. El tercer nucli estaria compost per Juan Pla (cap de

¹ *Acta de naixement de Serafina Valls Pla*. Registre civil de Balaguer. Secció Primera Tom 15 Pàgina 383

² *Registre parroquial Santa Maria de Balaguer*. B23, 128

³ *Registre parroquial Santa Maria de Balaguer*. M9,351

⁴ *Acta de nacimiento*. Tomo 15. Fóllo 383

⁵ *Registre parroquial Santa Maria de Balaguer*. B28, 285-2

⁶ *Padró de 1906*. Tomo primero. Reg. 1407 Top. 512 Fons municipal de Balaguer, Arxiu Històric Comarcal de Balaguer Núm. de orden: Vecinos 35 Almas 113-114

⁷ *Padró de 1906*. Tomo primero. Reg. 1407 Top. 512 Fons municipal de Balaguer, Arxiu Històric Comarcal de Balaguer Núm. de orden: Vecinos 1261 Almas 4596-4599

família) i Calamanda Roca Martí (esposa); vivien al Molí de l'Esquerrà ja que ell era el moliner⁸.

Pel que fa als orígens de la família podem destacar el renom que rep la família de Jaime Valls Domenjó. Se'ls anomenava Cal Mecenes, degut a que el seu pare, Ramon Valls, que tenia una adrogueria a la plaça Mercadal, havia deixat diners com una obra caritativa per ajudar alguns veïns.

De la branca familiar que correspon a Pilar Pla Roca es pot d'estacar la figura de Juan Pla, moliner que regenta el Molí de l'Esquerrà on i hi viu la seva família. A tall d'anècdota podem destacar que testimonis familiars expliquen que un any que la ciutat patia una epidèmia, l'avi de Serafina va comprar tot el blat de la collita que guardava al molí i el va donar als ciutadans. Aquestes dos referències familiars podien haver sigut font d'inspiració per Serafina a l'hora de dur una vida de dedicació i entrega a qui més ho necessita.

La família Valls Domenjó no era excessivament rica però els guanys en el comerç familiar - adrogueria- va permetre que Jaime Valls Domenjó estudies dret i exercís de procurador a la ciutat o que en Francisco Valls (germà gran) treballes d'escriba. En Jaime exercia de procurador primer al carrer Avall, i després al carrer Botera numero 6⁹. L'abril de 1911 neix Mario Valls Pla, el quart i últim germà¹⁰.

Família Valls Pla

A banda de que el renom de la família de Jaime Valls, Cal Mecenes, Serafina va créixer en una família on es valorava la cultura i la familiar tenia un bon nivell cultural. Un exemple el trobem en el testimoni directe de les filles de'n Mario que expliquen que

⁸ *Padró de 1906*. Tomo primero. Reg. 1407 Top. 512 Fons municipal de Balaguer, Arxiu Històric Comarcal de Balaguer Núm. de orden: Vecinos 126 Almas 4594-4595

⁹ *Contribución Industrial Distrito Municipal de Balaguer*. Reg. 744 Top. 316 Fons ajuntament de Balaguer, Arxiu comarcal de la Noguera.

¹⁰ *Registre parroquial Santa Maria de Balaguer*. B29, 114-2

el seu pare ja tenia un diccionari d'anglès i un de francès de la seva germana Serafina, la família era plurilingüe.

El bon nivell econòmic de les dues famílies que s'uneixen en el matrimoni de Jaime Valls i Pilar Roca es fa evident en el fet que tant d'una com de l'altra es conserven retrats familiars com es el cas d'un retrat de Calamanda Roca Martí o un de Jaime Valls Domenjó. Aquest últim, tot i no haver participat en la política d'àmbit local, al ser procurador tenia una vida social activa entre les famílies benestants de Balaguer, tal és així que es conserva una caricatura on apareix Jaime de perfil fumant un cigar feta pel pintor local Francesc Borràs Farràs. El bon nivell econòmic de la família del procurador es mostra en el fet que cada estiu anaven de vacances al balneari de Panticosa per gaudir de l'oci en família, el matrimoni i els quatre fills.

La intenció de ser metgessa de la Serafina neix quan era molt jove i va saber traçar els primers passos per aconseguir-ho.

Va estudiar educació primària i secundària a Balaguer. Era usual tenir un professor particular en els estudis de Batxillerat a la mateixa població però l'alumne s'examinava a la capital de província. Va realitzar els estudis de Batxillerat a l' "Instituto General i Técnico de Lerida" (actual Institut Màrius Torres), on el va finalitzar el 1922. Es publica una notícia del diari *La Vanguardia* en que s'anuncia que el rector ha firmat els següents títols de Batxillerat entre els que es troba el de Serafina, essent la única dona¹¹.

L'últim padró en el qual és té constància de tota la família residint a Balaguer és el de 1924 on apareixen vivint al carrer Botera numero 4, on hi vivia en Jaime Valls Domenjó, la seva esposa la Pilar Pla Roca, la mare d'aquesta, la Calamanda Roca Martí i els quatre fills del matrimoni: Carme, Juan, Serafina i Mario¹². També al numero 4 del carrer Botera hi vivia en Ramon Valls Garcia (pare d'en Jaime Valls Domenjó) amb el seu fill en Ramon Valls Vilardell i el seu germà l'Emilio Valls Domenjó.

L'estabilitat familiar s'acaba però el vint de desembre 1925 quan a l'edat de 49 anys mor Jaime Valls Domenjó a causa d'un atac de cor¹³.

¹¹ *La Vanguardia* Página 5.—Sábado 10 de marzo de 1923

¹² *Padrón general del año 1921*. Tomo primero. Reg. 1410 Top. 513 Fons municipal de Balaguer, Arxiu Històric Comarcal de Balaguer

¹³ *Registre parroquial Santa Maria de Balaguer*. M9,351

La mort del pare representa un punt d'inflexió, ja que és un cop molt dur per a la família però el paper de la mare agafarà més força que mai. Pilar Pla decideix complir la voluntat del seu marit i dels seus fills, la família es trasllada a Barcelona amb l'objectiu que els seus fills poguessin estudiar la carrera que desitgessin. Pilar, Carme, Serafina i Mario es traslladen a viure a Barcelona.

A Balaguer ja només hi queda Ramon Valls (pare de Jaime Valls) que viu amb el seu fill Francisco Valls Domenjó i la seva germana Rosa Valls que viu amb el seu marit i la família Torruella¹⁴.

¹⁴ *Padrón municipal del año 1930*. Distrito 1º Sección 2ª. Reg. 744 Top. 316 Fons municipal de Balaguer, Arxiu Històric Comarcal de Balaguer

Barcelona

Estudis universitaris

La família després de la mort del Jaime tenia un bon nivell econòmic, però desplaçar-se a Barcelona suposava un gran risc per la pèrdua del patrimoni familiar. La situació era força complexa, el fet de traslladar-se a una ciutat on no hi tenien cap familiar suposava emprendre una nova vida sense cap suport. El nivell econòmic favorable de la família després de la mort de Jaime Valls permetia sufragar un cúmul de despeses (tres fills estudiant i mare i filla vetllant la llar (fent feines de casa). Reben ingressos del patrimoni que tenien a Balaguer, viuen de renda. La família havia rebut dues caixes plenes de monedes d'or del padrí Ramon Valls, que es va convertir en una font d'ingressos en aquesta nova etapa ja que se les van anar venent. Durant una època la Carmen fou la única que estava treballant, feia de barretera ja que havia estudiat "corte y confección", la feina suposava més una afició que un ingrés en l'economia familiar.

La voluntat de la Serafina seguia sent d'ésser metgessa, per tan es va matricular a la Universitat de Barcelona a la Facultat de Medicina del carrer Casanova.

A Barcelona, en Mario comença i acaba el Batxillerat, posteriorment, es matricula a la carrera de dret de la Universitat de Barcelona seguint els passos del seu pare.

No tots els membres de la família vivien a Barcelona, en Juan -l'hereu / el germà baró mes gran- estudia farmàcia a la universitat de Santiago de Compostela.

Després de tres anys estudiant farmàcia en Juan decideix abandonar la carrera, ja que era més vividor i no li agradava estudiar, es llavors quan decideix tornar a Balaguer i administrar les propietats de la família.

Pilar Pla emancipa al fill més petit -Mario- al 1931, ja que tenia vint anys i la majoria d'edat es concedia als vint-i-cinc, amb l'objectiu que esdevingués el cap de família. Aquest fet s'afegeix en un annex al marge esquerra de l'acta de naixement d'en Mario¹⁵.

La Real Ordre del 8 de març de 1910 estableix que "se concedan, sin necesidad de consultar a la Superioridad, las inscripciones de matrícula en enseñanza oficial o no

¹⁵ *Acta de naixement de Mario Valls Pla*. Registre civil de Balaguer. Secció Primera Tom 18
Pàgina 28

oficial solicitadas por las mujeres”, que significa l'inici de la etapa moderna de la dona universitària.

Partint d'un proporció insignificant, del 0,17 per cent de dones universitàries veure (Annex III), van acabar aconseguint gairebé el nou per cent, pujada sens dubte insuficient però valuosa en els anys en què es produeix.

Molt per darrere en les preferències femenines quedava Medicina entre 1922-1923 estudiaven aquesta carrera a Espanya un total de 106 noies, que precisament havia estat Medicina la carrera cursada al segle XIX per les pioneres espanyoles.

L'últim curs de Batxillerat (1922-1923), Serafina cursa assignatures com mineralogia i botànica, física, química o zoologia; que corresponen a l'últim curs preparatori abans de la carrera. Inicia la carrera de medicina a la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona, situada al carrer Casanova. Fou inaugurada al 1907, va ser una de les causes del moviment renovador de la medicina catalana el canvi respecte l'edifici vell i petit situat al carrer del Carme des del 1843¹⁶. L'edifici incloïa un hospital nou que hauria de servir per formar els nous metges i millorar l'assistència mèdica a la ciutat (actual Hospital Clínic). Cal destacar la qualitat de les instal·lacions que conformaven la nova facultat (càtedres amb capacitat per 300 alumnes, sales de dissecció, laboratoris, dipòsit de cadàvers, etc.¹⁷)

Serafina obté un bon expedient acadèmic, no amb un gran nombre d'excel·lents però sí amb la constància d'aprovar totes les assignatures. Obté vuit excel·lents en assignatures com: “patología quirúrgica, oftalmología, técnica anatómica, patología general....”¹⁸ Sorprenentment, no obté aquestes qualificacions en obstetrícia o ginecologia, que després posteriorment seria la seva especialitat¹⁹.

Amb vint-i-dos anys, aconsegueix la matrícula d'honor en l'assignatura “Patología Clínica Quirúrgica 3ª” en el curs acadèmic 1927-1928²⁰. Rep el “Título de Licenciado en Medicina” l'11 d'octubre de 1929.

En aquest període de formació durant la carrera, segons testimonis familiars, va aconseguir una beca per participar en un curs de la Universitat La Sorbona de París,

¹⁶ Corbella i Corbella, Joan. *Història de la Facultat de Medicina*

¹⁷ *Facultat de Medicina*. Direcció General del Patrimoni Cultural
<<http://invarquit.cultura.gencat.cat/Cerca/Fitxa?index=0&consulta=&codi=40333>>

¹⁸ Bellido i Golferichs, Jesús Maria *Certificación académica personal*. Facultad de Medicina, Universidad de Barcelona. Núm. 341 Curso 1931-32 (13 de abril de 1932)

¹⁹ Sforçada Ademà, Manuel *Certificación académica personal*. Facultad de Medicina, Universidad de Barcelona. Núm. 217 Curso 1929-30 (10 de diciembre de 1929)

²⁰ *Diploma de Matrícula de Honor* Folio 123 Núm. 367 17 de gener de 1923

devia ser un període curt i podia haver estat becada per la “Junta de Ampliación de Estudios”, però això són suposicions al no poder-ho contrastar ja que no es conserva cap document d'aquesta estada.

Testimonis familiars asseguren que Serafina tot i la seva dedicació en els estudis i l'afany d'aprenentatge era una persona molt activa, voluntariosa i sociable. La darrera virtut es manifesta quan el primer curs de la carrera coneix dos companyes que volien deixar la universitat i Serafina va ser qui les va animar a continuar. Aquestes dos companyes són la Dra. D. Jo Bernedas i la Dra. D. Prat Puig; que apareixen a l'esquerra i a la dreta de Serafina a l'orla de graduació. A l'esquerra de la doctora Prat apareix un altre company de Serafina, el doctor Cabeceran que també era de Balaguer, on hi va exercir de metge. També coneixerà el Dr. Máximo Soriano i Jiménez, qui es graduarà un any abans que Serafina, amb ell compartirà una llarga amistat, tant ella com els seus germans (Carmen i Mario).

Serafina va comptar amb la instrucció de professors com el Dr. Pere Nubiola Espinós que a més de ser el seu professor d'obstetrícia es va matricular al curset trimestral i després el semestral de la especialitat d'obstetrícia, efectuant les practiques en clíniques i dispensaris²¹. Nubiola fou el fundador de la *Revista Española de Obstetricia y Ginecologia*, descriu l'annexitis tuberculosa -malaltia que rebrà el seu nom-, se'l considera el creador d'una potent escola d'obstetrícia a Catalunya i va ser el degà de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona durant el 1934²².

Va participar com a becaria en la clínica de ginecologia del catedràtic Dr. Bonafonte Nogues, en serveis tan clínics com de laboratori realitzats en el curset acadèmic de 1929 a 1930²³. Mateu Bonafonte fou elegit membre de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya (1925), soci de la Societat Ginecològica Espanyola i cofundador de la Societat Catalana d'Obstetrícia i Ginecologia entre altres.

Inici de la carrera professional com a metgessa

Serafina, durant i després de fer la carrera, va realitzar nombroses practiques i cursos en la facultat i altres centres, sempre amb l'afany d'obtenir més coneixements i estar

²¹ *Certificado curso Especialidad del Dr. Nubiola*. 17 de junio de 1931

²² Ramis i Coris, Joaquim *Pedro Nubiola i Espinós*. Galeria de Metges Catalans.
<<http://www.galeriametges.cat/galeria-fitxa.php?icod=HD>>

²³ *Certificado de prácticas en la Clínica de Ginecología del Dr. Bonaforte*. 19 de mayo de 1931

més formada. Fa practiques de bacteriologia al laboratori municipal²⁴. Va realitzar practiques durant tres cursos consecutius al laboratori annex a la clínica medica de la Facultat de Medicina del carrer Casanova sota la direcció de Francisco Ferre Solervicéns, catedràtic de Patologia i Clínica mèdica²⁵. L'any 1930 treballava al consultori de Can Tunis en la lluita contra la mortalitat infantil²⁶. Fa practiques al laboratori municipal durant dos mesos especialment en el departament "Antirrabico"²⁷. Adjectius com voluntat, constància dedicació i interès es recullen en els certificats de les practiques, fent referència a l'actitud i l'esforç de Serafina en aquesta etapa de la formació.

El degà Joaquín Trias Pujol li concedeix el càrrec de "Ayudante de Clases Prácticas" a la càtedra de "anatomia descriptiva y topografica y tecnica 2ª" dirigida pel doctor Manuel Martínez García de la Facultat de Medicina durant els cursos 1930-31 i 1931-32²⁸.

Serafina Valls Pla a Can Tunis

El 26 d'Octubre de 1931 el "Director General de Sanidad" concedeix el títol d' "Inspector Municipal de Sanidad" a Serafina²⁹. A partir d'aquest fet se li obrirà un nou camp en el món de la medicina, podrà optar a places d'Inspectora de Sanitat en l'administració municipal.

Serafina després de realitzar practiques i participat en molts projectes al acabar la carrera té clar que no es vol dedicar a la docència i el seu objectiu es convertirà en exercir de metgessa. Decideix buscar una feina fixa fora de Barcelona i en tenim constància d'aquest fet perquè es conserva una notificació de l'"Alcaldía contitucional de la ciudad de Villarreal" on s'explica que en la sessió plenària del tres de Juny es va acordar concedir la plaça a Rafael Lorente Lario. Els participants, entre ells Serafina,

²⁴ *Certificado de prácticas en el Laboratorio Municipal* 17 de junio de 1931

²⁵ *Certificado de prácticas en el laboratorio anexo a la clinica medica de la facultad de medicina* 3 de febrero de 1930

²⁶ *Metgesses de Catalunya*, Col·legi Oficial de Metges de Barcelona

²⁷ *Certificado de prácticas en el Laboratorio Municipal*, departamento antirrabico. 10 de junio de 1931

²⁸ *Título ayudante de clases prácticas*. 10 de noviembre de 1931

²⁹ *Título Inspector Municipal de Sanidad* Registrado al nº 231 nº 16.538

eren inspectors municipals de sanitat³⁰. Al cap de poc temps trobem el mateix cas, concursant per la plaça de “Inspector Municipal” de San Lorenzo de Ciudad Real.³¹ En aquests dos casos sí que hi podria haver el factor de discriminació de gènere a l'hora d'escollir el candidat a la plaça d'inspector municipal de sanitat al ser un càrrec públic. En aquest període de temps que es presenta en aquestes dues oposicions -al llarg del 1932- Serafina expedeix un document notarial certifiqui totes les practiques que havia realitzat,³² així com un certificat de perquè ho devia presentar en els documents per presentar-se a les oposicions³³.

La preocupació per què la medicina estigues al servei de les dones i nens que vivien en les pitjors situacions, la devien portar a emprendre el projecte que la portaria a exercir de metgessa al Marroc.

El 23 d'agost de 1932 a la *Gaceta de Madrid* apareix l'oferta d'un concurs de tres places de “Médicos de Sala con destino a los Hospitales civiles de la Zona de Protectorado de España en Marruecos”, concurs que firma el “Director general, Antonio Cánovas”³⁴. Serafina s'interessa en aquesta oferta, busca les bases que es presenten en el *Boletín Oficial de la zona de Protectorado español en Marruecos* el 25 d'agost i envia la instància i els documents acreditatius a la *Dirección General de Marruecos y Colonias*³⁵. Aquest és l'inici del projecte més tenaç per aconseguir l'objectiu de ser metgessa al Protectorat.

El 12 d'octubre de 1932 en una publicació de la *Gaceta de Madrid* en un comunicat de la “Dirección General de Marruecos y colonias”, s'anuncia els concursants que s'han de sotmetre a una prova de competència per demostrar la competència tècnica i professional dels concursants, entre els quals apareix Serafina Valls Pla com a única dona aspirant entre vuit homes. En aquesta publicació apareixen les proves i bases que conformen l'examen. Entre ells, el cinquè punt contempla que la *Dirección General*

³⁰ El Alcalde, *Comunicat concurs plaça “Médico Tocólogo”*. Alcaldía Constitucional de la ciudad de Villarreal. Villarreal, 9 de julio de 1932

³¹ Alcaldía Constitucional de San Lorenzo de Calatrava (Ciudad Real). San Lorenzo a 8 de Septiembre de 1932

³² *Testimonio a requerimiento de doña Serafina Valls Plá*. Notaría de D. Fernando Escrivá Blasco Barcelona, 5 de febrero de 1932 Número 1.129,481

³³ *Certificado acta de nacimiento Serafina Valls Plá*. Tomo 15 Folio 383. Don Pablo Bertran Vilaseca. Balaguer, 8 de junio de 1932

³⁴ *Gaceta de Madrid*.-Núm. 236 de 23 de agosto de 1932. Dirección General de Marruecos y Colonias p.1400

³⁵ *Boletín Oficial de la zona de Protectorado español en Marruecos*. Núm.16 de 25 de agosto de 1932. Inspección de Sanidad

pot declarar desert l'adjudicació de totes o part de les places en base l'informe que redactarà el "Tribunal"³⁶.

El 26 d'octubre es duen a terme les proves a la "Dirección General de Marruecos y Colonias a las cuatro de la tarde"-a Madrid- on hi participen sis dels nou concursants, entre ells Serafina. L'11 de novembre de 1932 en un comunicat a la *Gaceta de Madrid* "el Tribunal por unanimidad acordó proponer a la Superioridad, y así ha sido acordado, declarar desierto este concurso". Anuncia també, que "la provisión de dichas plazas mediante oposición libre se convocará oportunamente en la *Gaceta de Madrid*..., ante el mismo Tribunal".³⁷

En aquest primer intent segurament com que Serafina aconsegueix major puntuació que els seus companys i, per tant, aconseguiria una plaça es declara desert el concurs per tal d'evitar que les metgesses segueixin accedint en càrrecs públics en un cas clar de masclisme.

Durant el temps que Serafina es presenta a les oposicions, les activitats del dia a dia de Serafina continuen i un dels elements que ens demostra aquesta quotidianitat és que des del 23 fins al 28 d'octubre de 1932, Serafina "ha estado afectada de una amigdalitis con fiebre elevada", i això ho demostra el certificat del "Colegio Oficial de Médicos de Barcelona" firmat per "Don Antonio Lorca Ruiz" el 29 d'octubre de 1932.³⁸

La família durant aquesta època realitza una mudança entre el de febrer de 1932 que viu al carrer Diputació³⁹ i el setembre de 1932 que apareix en un document de l' "Alcaldia de Barrio del Distrito IV de Barcelona" que resideix al carrer Bailén⁴⁰.

Tot i l'esforç que li ha suposat l'intent fallit d'esdevenir metgessa del Marroc, Serafina no es rendeix i torna a provar sort en el concurs de les tres places que havien declarat desertes. El 4 de febrer de 1933 en un comunicat de la *Dirección General de Marruecos y Colonias* s'oferta les "Oposiciones para tres plazas de Médico de sala, vacantes....dotadas, cada una con el haber anual de 3000 pesetas españolas como sueldo y otras 3000 pesetas en concepto de gratificación". En la publicació s'indica les bases de les oposicions formades per dotze apartats, que en aquest cas són més

³⁶ *Gaceta de Madrid*.-Núm. 286 de 12 de octubre de 1932. Dirección General de Marruecos y Colonias p.234

³⁷ *Gaceta de Madrid*.-Núm. 316 de 11 de noviembre de 1932. Dirección General de Marruecos y Colonias p.1028-1029

³⁸ *Certificado Médico Oficial*. Colegio de Barcelona. Serie 1.ª N.º 354996 Modelo A Barcelona a 29 de octubre de 1932

³⁹ *Alcaldia de Barrio de Tetuán del Distrito IV de Barcelona*. Alcalde 1º. Calle de Diputación número 47, piso 1º, puerta 2ª. Barcelona a 5 de febrero de 1932

⁴⁰ *Alcaldia de Barrio de Tetuán del Distrito IV de Barcelona*. Alcalde 1º. Calle de Bailén número 61, piso 1º, puerta 1ª. Barcelona a 10 de septiembre de 1932

extensos i amb més restriccions respecte les oposicions homòlogues a les que es va presentar el 1932. Seguidament es presenta el programa compost primer, d'un exercici que consistirà en "la redacción durante cuatro horas, como máximo, de dos temas sacados a suerte" dels deu possibles. "El segundo ejercicio consistirá en la contestación oral de tres temas sacados a la suerte por cada opositor" entre tres grups formats per trenta temes cada un, "no pudiendo invertir el actuante más de quince minutos en la explicación de cada tema. El tercer ejercicio (clínico) se efectuará según disponga el Tribunal. El cuarto ejercicio (práctico), sobre cadáveres, se efectuará con arreglo al cuestionario señalado para el mismo, durante un plazo de cuarenta minutos como máximo"⁴¹. El 9 de març de 1933 s'avisava que "por error de imprenta ha dejado de insertarse el tema 12" del primer grup de l'exercici oral⁴².

El primer exercici es va realitzar a la *Dirección General de Marruecos y Colonias* el 5 de maig a las "trece horas y media". El 3 de maig el Tribunal havia publicat a la *Gaceta de Madrid* la relació dels aspirants que participaran a l'oposició, un total de trenta-vuit on apareix Serafina com a única metgessa⁴³. S'anuncia tres baixes: dos que han renunciat a participar a l'oposició i un per no complir la edat mínima que s'exigeix. Casualment s'inscriuen també quatre metges que havien participat a l'anterior oposició juntament amb Serafina. Després d'aquesta publicació no apareix més informació sobre aquest concurs a la *Gaceta de Madrid*, segurament es torna a declarar desert per la participació de Serafina.

Aquest cas el cita Isabel Jiménez-Lucena en un article que analitza el paper de la dona espanyola a la política sanitària del Protectorat, utilitza el cas de Serafina com un exemple de dona que es presenta a les places de metgessa del Marroc però sense èxit en el període de la Segona República⁴⁴.

Després de la segona desventura Serafina tornarà a provar sort al que seria les seves últimes oposicions. El 31 d'agost de 1934 a la *Gaceta de Madrid* es publiquen les places que s'oferten i les bases de les oposicions. "Oposiciones para proveer dos plazas de Médico de la Administración municipal de Xauen y Larache, respectivamente, dotadas cada una con el haber anual de 3.000 pesetas españolas,

⁴¹ *Gaceta de Madrid*.-Núm. 35 de 4 de febrero de 1933. Dirección General de Marruecos y Colonias p.902-904

⁴² *Gaceta de Madrid*.-Núm. 68 de 9 de marzo de 1932. Dirección General de Marruecos y Colonias p.1858

⁴³ *Gaceta de Madrid*.-Núm. 123 de 3 de mayo de 1932. Dirección General de Marruecos y Colonias p.818

⁴⁴ Jiménez-Lucena, Isabel *Genero, sanidad y colonialidad: la "mujer marroquí" y la "mujer española" en la política sanitaria de España en Marruecos.*

como sueldo, y otras 3.000 en concepto de gratificación, y 20 plazas de Médico de Consultorios del campo de la Zona de Protectorado de España en Marruecos, dotadas cada una con el haber anual de 3.000 pesetas españolas, como sueldo, y 6.500 en concepto de gratificación”⁴⁵. El programa que presenta el Tribunal és exactament el mateix temari i exercicis que es va plantejar a les oposicions del 4 de febrer de l'any anterior, a les que Serafina ja es va presentar. El 21 de setembre en una publicació a la “Gaceta de Madrid” es comunica un error en el sou de les places de “Médico de ía Administración municipal de Xauen” essent de 5.000 pesetas y gratificación de 4.500 pesetas anuales⁴⁶. El 7 d'octubre es comunica que es modifica la edat mínima per participar a les oposicions, passarà a ser de vint-i-dos anys⁴⁷. Tal com estava previst, les primeres proves es realitzen a l'inici del desembre. En aquest cas no es publica cap llista dels concursants com s'havia fet en altres ocasions. No es comunica cap decisió fins quatre mesos més tard, quan el 14 d'abril de 1934 es publica a la *Gaceta de Madrid* una llista en la que apareixen dinou noms dels senyors que ocuparan les vint places que s'ofertaven “Médico de Consultorios del campo de la Zona de Protectorado de España en Marruecos”⁴⁸. En cap cas apareix un altre comunicat que es refereixi als metges que havien d'anar a Xauen i Larache.

Testimonis familiars indiquen que Serafina hagués pogut recorre a un dels antics professors de la universitat que haguessin mediat la situació fins aconseguir que finalment es reconeixes com a metgessa al protectorat després de tres intents.

Aquesta opció es prou lògica perquè sabem del cert que l'agost de 1934 Serafina es al Marroc i en qualitat de metgessa interina, per tant, pot ser que recorregués la sentència del Tribunal i mesos més tard l'admetessin. Un cop estaven seleccionats els metges que ocuparien les places, havien de justificar altres aspectes de la seva persona per mitjà d'altres certificats. Un d'aquests, podria ser cas d'un certificat de l' “Administración de rentas públicas” en que “el jefe encargado del negociado de diversos Antonio de Silóniz y Colarte” certifica que Serafina “no contribuye al Tesoro público por los conceptos de industrial ni territorial”. Firmat el 30 de juliol de 1934, setmanes abans de viatjar al Marroc⁴⁹.

⁴⁵ *Gaceta de Madrid*.-Núm. 243 de 31 de agosto de 1933. Dirección General de Marruecos y Colonias p.1418-1420

⁴⁶ *Gaceta de Madrid*.-Núm. 264 de 21 de septiembre de 1933. Dirección General de Marruecos y Colonias p.1822

⁴⁷ *Gaceta de Madrid*.-Núm. 280 de 7 de octubre de 1933. Dirección General de Marruecos y Colonias p.198

⁴⁸ *Gaceta de Madrid*.-Núm. 104 de 14 de abril de 1934. Dirección General de Marruecos y Colonias p.289

⁴⁹ *Certificado Administración de Rentas Publicas*. Administración de Rentas Pública, DIVERSOS

Xauen

L'experiència al Protectorat

Finalment, l'agost de 1934 Serafina empen el viatge que tant esforç li havia suposat.

El 18 d'agost Serafina es presenta a Tetuan, on li concedeixen el càrrec de “médico en los consultorios de kabila, con carácter interino” amb un sou de “cinco mil pesetas y cuatro mil quinientas pesetas de gratificación”⁵⁰. Firmat per Ahmed Ganmia, gran visir des del 1931 i posteriorment guardonat amb la “cruz laureada de la Real y Militar Orden de San Fernando” per Francisco Franco en motiu de la decisiva intervenció a Tetuan a favor dels el 18 de juliol de 1936⁵¹. I també firma Fernando (Oswaldo) Capaz, “Delegado de Asuntos Indigenas”, conegut també per pertànyer al grup dels militars anomenats “africanistes”⁵².

El dia 22 d'agost es produeix la presa de possessió del seu càrrec. Tal com s'indica a les bases de les oposicions, el protectorat ofereix una residència del poble a la metgessa municipal, què és on resideix en la seva estada al protectorat⁵³.

Els serveis sanitaris al Protectorat estaven formats per: “El Instituto de Higiene de Tetuán”, amb la funció d'estudiar els problemes higiènics epistemològics i sanitaris, d'aquest depenien els laboratoris pràctics d'anàlisis clínics, i el “Servicio Farmacéutico” que abastia de medicaments, vacunes i material sanitari tots els centres sanitaris tant hospitals com centres rurals. Tots els medicaments i materials eren gratuïts pels marroquins.

Les zones rurals, ocupaven el 90 per cent del territori marroquí, y en elles hi residia el 75 per cent de la població. A les “Intervenciones” s'instal·laven “Consultorios Médicos”, sempre pròxims als “zocos”, i tenien a càrrec seu l'assistència mèdica de la població. Serafina tenia com a suport una practicant marroquí formada a “Escuela de Sanitarios marroquíes” de Tetuan, a més d'una auxiliar, una dona que parlava espanyol. El consultori disposava d'una sala d'espera, despatx mèdic, sala de cures, laboratori i infermeria, normalment equipada amb tres llits.

⁵⁰ *Título de médico en los consultorios de kabila*. 18 de agosto de 1934

⁵¹ *Ahmed Ganmia*. <<https://enciclopedismo.com/ahmed-ganmia/>>

⁵² María Rosa de Madariaga, *Los moros que nos trajo Franco*, Barcelona, 2002

⁵³ *Gaceta de Madrid*.-Núm. 243 de 31 de agosto de 1933. Dirección General de Marruecos y Colonias p.1418 Base 10

La labor del metge rural tenia dos vessants: la primera assistencial, diagnosticant i tractant al Consultori els malalts, curant ferides, enguixant fractures, lliurant medicaments, insistint en la manera de prendre'ls, prenent mostres, per al seu examen en el laboratori, etc., i assistint al domicili dels malalts que ho sol·licitaven, que eren molt pocs.

La segona, era una funció sanitària, vacunant, lluitant contra l'*anopheles* (mosquit que entre d'altres transmet la malària) i les seves larves, aconsellant l'ús d'aigua potable i la manera d'obtenir-la, si era possible.

Les Inspeccions locals de sanitat i els Cercles Mèdics posseïen equips de desinfecció, dos sulfatadores de motxilla, que polvoritzaven l'insecticida sobre les parets i sostres, i uns barrils de petroli per eliminar les larves d'*anopheles* en les tolles.

Un cavall retirat de l'exèrcit, era el company inseparable i indispensable del metge rural. S'utilitzava per recorre els poblats a cavall, vacunant contra la verola, diftèria, i repartint medicaments.

Serafina als carrers de Xauen

Poc després d'un any que arribes Serafina a Xauen -a mitjans de 1935- rep la visita de la seva germana Carmen que s'hi estarà una llarga temporada ajudant-la en tasques quotidianes així com administrar xeringues als pacients. Carmen viatja amb una dona de companyia a Xauen ja que estava mal vist que una dona viatges sola, això demostra el bon nivell econòmic que manté la família. Testimonis familiars diuen que Carmen els explicava les situacions que va viure durant l'estada al consultori amb Serafina, explicava que va veure com penjaven les dones per poder donar a llum.

Es conserva un únic document d'aquesta etapa, es tracta d'una prescripció mèdica que firma Serafina Valls Pla que li recepta "una caja de vacunas estafilócocica" a "Tama B. Hamed" el 4 de desembre de 1935⁵⁴.

⁵⁴ *Recepta medica Junta Municipal de Xauen. Beneficiencia. Xauen, 4 de diciembre de 1935*

La Guerra Civil

Com era habitual, després de treballar uns mesos es concedia un permís perquè els funcionaris poguessin descansar i visitar la família. Serafina però, ho aprofitava per cultivar la seva passió per la medicina. Un d'aquests casos es produeix quan va treballar a la secció de "la sección de Parasitología" sota la direcció de Emilio Luengo Arroyo Jefe de la Sección de Parasitología del Instituto Nacional de Sanidad (antigament anomenat "Instituto Alfonso XIII") desde el día 8 de Junio de 1936 hasta el día 15 de Julio del mismo año, en que solicitó permiso para pasar unos días con su familia". Per tant, va estar treballant a Madrid on hi tenia molts companys -com es pot veure en la seva llibreta de contactes- dos dies abans de l'alçament militar el 17 de juliol de 1936 que marca l'inici de la Guerra Civil i que posteriorment en un bombardeig a Madrid va destruir l'edifici de l' "Instituto Nacional de Sanidad".

Quan arriba a Barcelona, Serafina es presenta a la "Delegación Especial del Estado para los servicios que de policía que este se reserva a Catalunya" a les cinc de la tarda del 22 de juliol de 1936. En el despatx del delegat es presenta Serafina com a "medica a las Intervenciones civiles de Xauen Consultorio de mujeres y niños indígenas, encontrándose en Barcelona disfrutando del permiso para ello le fue concedido por la superioridad".

Comunica que: "habiendo transcurrido el permiso de referencia está imposibilitada de trasladarse a su nuevo destino por estar interceptadas las comunicaciones por motivo del movimiento revolucionario estallado en la nación, haciendo constar en acta sus deseos a los efectos de poder justificar su demora en incorporarse a la dependencia en que presta sus servicios". L'acta la firmen el "Comissario Jefe" i el secretari⁵⁵.

No es sap amb seguretat però Serafina difícilment hagués pogut desplaçar-se d'un emplaçament republicà com és Barcelona al protectorat del Marroc controlat pel bàndol nacional. Per tant, l'opció més probable és que Serafina viu la Guerra Civil a Barcelona. L'únic que sabem del cert és que Serafina realitza un donatiu per valor de 27,75 pessetes a la "Junta Central de Socorros" i es pública el 23 d'octubre de 1936 a la *Gaceta de Madrid* i hi apareix en la secció del protectorat al Marroc, ja que encara que fes el donatiu a Barcelona ella estava registrada al Marroc⁵⁶. La "Junta Central de Socorros" es va crear per un decret el 31 de juliol de 1936 degut a les nombroses

⁵⁵ Acta. Delegación Especial del Gobierno de la República. 22 de julio de 1936

⁵⁶ *Gaceta de Madrid*.-Núm. 247 de 23 de octubre de 1936. Junta Central de Socorros. Dirección General de Marruecos. p.442-444

donacions en metàl·lic que feien persones individuals i entitats per atendre els combatents que defensaven la causa republicana. El govern va crear aquesta institució amb l'objectiu de recollir i administrar els donatius que es realitzaven a les sucursals de província del Banc d'Espanya⁵⁷.

En Mario havia acabat la carrera de dret. La guerra civil esclata quan en Mario estava estudiant registres, després exerceix d'advocat a Barcelona, on hi vivia al carrer Villarroel numero 62 amb la seva germana Carmen, la seva mare Pilar i ara Serafina al trobar-se impossibilitada per tornar a Xauen⁵⁸.

Durant la guerra Carmen va ajudar a un cosí que es deia Mariano fent de dependent a la camiseria que tenia, hi va treballar prou temps com perquè al cap de molts anys pogués cobrar una pensió.

La família tenia refugiats al pis de Barcelona per decisió de la Pilar, entre ells hi havia un noi que es deia Jorge Juan que era de Mallorca i amic de la Serafina. També hi convivia una amiga de la Carmen que es deia "Trini" i que més tard formarà part de l'Auxili social, era de València.

El 29 de setembre de 1936 es publica a la *Gaceta de Madrid* la correcció del decret que s'encarregarà de la "revisión y depuración" dels funcionaris públics. A partir del moment de la publicació del decret queden suspesos tots els drets dels funcionaris. "Dentro del plazo de un mes, a partir de la publicación de este Decreto, los funcionarios que deseen reintegrarse a sus respectivas situaciones o categorías lo solicitarán del Ministro correspondiente, mediante instancia acompañada de un cuestionario debidamente contestado"⁵⁹.

Serafina realitza aquest tramit des de Barcelona. El 3 de febrer de 1937 es publica un llistat de funcionaris del protectorat que se'ls concedeix el "reingreso" entre els quals apareix "Doña Serafina Valls Plá, Médico del Consultorio de Xauen (Marruecos)". Aquesta és la primera vegada que apareixerà a la *Gaceta de Madrid* amb el títol de metgessa del consultori de Xauen⁶⁰.

No es conserven documents de les vivències de Serafina durant la Guerra Civil a Barcelona fins als inicis de 1939, gracies a un certificat del "Patronato Nacional

⁵⁷ *Gaceta de Madrid*.-Núm. 213 de 31 de julio de 1936. Presidencia del Consejo de Ministros. p.922-923

⁵⁸ *Acta*. Delegación Especial del Gobierno de la República. 22 de julio de 1936

⁵⁹ *Gaceta de Madrid*.-Núm. 273 de 29 de septiembre de 1936. Presidencia del Consejo de Ministros. p.2042

⁶⁰ *Gaceta de la República*.-Núm. 34 de 3 de febrero de 1937. Presidencia del Consejo de Ministros. p.627-628

Antituberculoso” en el que el delegat a Catalunya, “Don Ricardo Mari Marti” certificat que Serafina Valls Pla “expontáneamente venía presentando sus servicios profesionales en el Sanatorio Enfermería Bonanova, des de la liberación de Cataluña por el Glorioso Ejército Nacional, hasta el dia 3 de Marzo del año en curso en que, habiéndose hecho cargo de dicho Establecimiento el Patronato Nacional Antituberculoso, se le autorizó para que dejarà de prestar sus servicios en el mismo, a fin que pudiera atender su salud y por no ser imprescindibles sus servicios”⁶¹. En aquesta ultima frase pot ser que quan es parla de salut es refereixi a la fam que s’havia passat durant la guerra. Però la part que afirma “no ser imprescindibles sus servicios” es pot entendre com la desconfiança dels funcionaris del bàndol nacional vers una metgessa que ha viscut la Guerra civil en un sector republicà. Serafina un cop acabada la Guerra Civil i el servei que realitza al “Sanatorio Enfermería Bonanova”, torna al Marroc durant els següents mesos i segueix exercint la seva professió amb total normalitat.

Retorn al Marroc

A l’inici de la dècada dels 40 Pilar Pla Roca mor a Barcelona amb seixanta anys i escaig a causa de la diabetis. Poc temps després d’aquest fet Mariano i Carmen tornaran a Balaguer després de gairebé 20 anys de la mort del seu pare. La “Trini”, una companya que formava part de l’Auxili social i que havien acollit a casa durant la guerra civil, els ajudarà a fer el viatge a Balaguer en mig de la postguerra. En tenim constància gracies a la contribució industrial de 1944 que ja ens indica que al 1943 exerceix de procurador (en feia falta a la ciutat) i comparteix el despatx amb un notari al carrer Miracle numero 3⁶². Al padró de 1945 apareixen en Mario i la Carmen vivint junts en un pis al carrer d’Avall numero 22⁶³.

Quan arriba en Mario es troba en que el seu germà Juan s’havia acostumat a la bona vida i havia deixat la família endeutada, deutes que durant els pròxims anys va haver de pagar el seu germà Mario. Des de llavors sempre hi haurà rivalitat entre els dos germans tot i viure a uns pocs carrers de distància però Carmen sempre va intentar ajudar als dos pel bé de la família i l’ajudava a poder-se mantenir econòmicament

⁶¹ *Certificado Ptronato Nacional Antituberculoso Núm. 35-B.* Delegado en Cataluña: Don Ricardo Marti Marti. Barcelona a 17 de marzo de 1939

⁶² *Contribución Industrial Distrito Municipal de Balaguer.* Reg. 2195 Top. 1053 Fons ajuntament de Balaguer, Arxiu comarcal de la Noguera.

⁶³ *Padró de 1945.* Reg. 2198 Top. 634 Fons municipal de Balaguer, Arxiu Històric Comarcal de Balaguer Num. de orden: Vecinos 126 Almas 4594-4595

sense que en Mario ho sabs. D'ençà la mort de la Pilar Roca la figura de matriarca la va assumir més que mai la Carmen, tirant endavant tota la família i cuidant als tres germans com havia fet des de ven petita. Al llarg de la seva vida va vetllar més pel futur dels seus germans que pel seu propi.

Després de la victòria en la guerra civil i en ple regim, el dictador aprova un decret per realitzar la depuració del cos de funcionaris. Al passar la guerra civil a Barcelona i al demanar el "reingreso" pel govern de la Segona República, Serafina es troba al punt de mira.

L'11 de març de 1940 "Sr. Secretario General de la Alta Comisaria del Estado Español en Marruecos" demana a la "Delegación del Estado para recuperación de documentos.- Sección de servicios especiales" si "existen antecedentes respecto las actividades, si las tuvo de Doña Serafina Valls Pla"⁶⁴. L'1 de juliol la comissaria del protectorat torna a reclamar una resposta dels serveis especials⁶⁵. El 5 de juliol els serveis especials remeten "un informe negativo de antecedentes masónicos relativos a Serafina Valls Pla"⁶⁶. També investiguen a Serafina la "Sección político-social" que demana al "Sr. Secretario General de la Alta Comisaria del Estado Español en Marruecos, tenga bien a informar acerca de los antecedentes político-sociales que obren en ese Archivo relativos a D. Serafina Valls Pla.-Médico del consutorio de Xauen; Salamanca, 5 de julio de 1940"⁶⁷. El secretari respon l' "11 de julio de 1940" amb l'única referència que tenen a la secció "político-social" de Serafina, el "reingreso" que realitza el 3 de febrer de 1937⁶⁸.

El 2 de juliol de 1941 "D. Luis Orgaz Yoldi, Alto Comisario de España en Marruecos, concede: salvoconducto de España a favor de Dª Serafina Valls Pla, que marcha a Barcelona"⁶⁹. A Serafina li han concedit un permís i aprofita l'oportunitat per visitar la seva família a Barcelona.

⁶⁴ *Alta Comisaria del Estado Español en Marruecos. Secretaría General. Serfina Valls Pla.* Tetuán, 11 de marzo de 1940 N.º Registro 5.351 Centro Nº 99

⁶⁵ *Alta Comisaria del Estado Español en Marruecos. Secretaría General. Serfina Valls Pla.* Tetuán, 1 de julio de 1940 N.º Registro 8.310 Centro Nº 99

⁶⁶ *Serafina Valls Pla Expediente 3 Legajo 1.493. Servicios Especiales. El Delegado.* Salamanca, 5 de julio de 1940

⁶⁷ *Serafina Valls Pla Expediente nº 22.719. Sección político-social. Entrada, fecha 12 de julio de 1940 n.º3.984*

⁶⁸ *Político-Social Serafina Valls Pla. Sr. Secretario General de la Alta Comisaria del Estado Español en Marruecos, 11 de julio de 1940*

⁶⁹ *Salvoconducto a Serafina Valls Pla. Alta Comisaria de España en Marruecos. Tetuán, 2 de julio de 1941*

Serafina rep un comunicat de la “Falange Tradicionalista y de las J.O.N.S. - C.N.S.” informant-la de la creació d'un sindicat local amb el nom de “Sindicatos de Servicios Sanitarios”, la conviden a inscriure's al nou sindicat. La carta finalitza dient: “Por Dios España y su Revolución Nacional Sindicalista” i ho firma “El Jefe del Sindicato de Servicio Sanitario, S. Frieiro”⁷⁰. No tenim constància de que Serafina s'afiliï al sindicat.

En un desplaçament a cavall -comú en el seu ofici a l'hora de administrar vacunes- a un poble proper a Xauen Serafina pateix una caiguda i queda inconscient en mig del desert. Les precàries comunicacions de la zona fan que resti sola moltes hores fins que algú la troba, a part de la pèrdua de memòria per la caiguda, durant el temps d'espera pateix deshidratació. Les capacitats motrius no queden afectades però les capacitats cognitives sí. Perdrà totes les seves virtuts i no podrà exercir mai més la seva passió, la medicina. La família inicia un viatge inexorable per recuperar-la però acabarà amb el deteriorament total de la figura que representa i totes les qualitats de Serafina.

Del lloc de l'accident es traslladada a Xauen, de Xauen a Tetuan i allí emprendre l'últim viatge fins a Barcelona. No es coneix del cert la data exacta de l'accident però es conserva el que devia ser l'últim “Billete Kilométrico” que s'expedeix l'11 de juny de 1942 i s'arrenquen els quilòmetres equivalent al viatge de Algesires a Barcelona⁷¹. I de Barcelona es marxarà amb els seus germans a viure a Balaguer. En el padró municipal de Balaguer de 1945 trobem a “Josefa Valls Pla” pot ser que s'haguessin equivocat amb el nom i es volguessin referir a Serafina⁷².

Els anys passen i Mario Valls Pla i Rosa Porteria Angerri es casen el 14 de setembre 1956, amb Jose Monill Rubies (procurador) i Delfin Sanuy Cassela (abogad) com a testimonis del seu casament⁷³. Aquest serà l'únic dels quatre germans que s'haurà casat. Carmen seguirà convivint amb el seu germà. El matrimoni tindrà dos filles, Pilar i Anna. El 22 de març 1967 Mario Valls mor amb tant sols 55 anys, una edat semblant a la mort del seu pare⁷⁴.

⁷⁰ *Falange Tradicionalista y de las J.O.N.S. - C.N.S.* Departamento: Acción sindical N.º de salida: 1.527 Tetuán, 6 de abril de 1942

⁷¹ *Billete Kilométrico Tarifa 109*. Validez de 11 de junio de 1942 a 21 de octubre de 1942

⁷² *Padró de 1945*. Tomo primero. Reg. 2198 Top. 634 Fons municipal de Balaguer, Arxiu Històric Comarcal de Balaguer

⁷³ *Registre parroquial Santa Maria de Balaguer*. M15, 168

⁷⁴ *Registre parroquial Santa Maria de Balaguer*. D27, 108

Qui diagnostica el càncer pocs dies abans de la imminent mort és un vell amic de Serafina i de la família, el Dr. Soriano. Fou catedràtic de la Universitat de Barcelona, descobreix la "Periostitis deformans", també coneguda com 'malaltia d'en Soriano'. Fou president de l'Associació Mèdica Mediterrània i de la Sociedad Española de Medicina Interna (1970-72) i vicepresident de la Sociedad Española de Alergología e Inmunología Clínica (1956-59 i 1959-66). Entre altres condecoracions rep l'Ordre de Comendateur de la Santé Publique, l'Stella de la Solidarieta Italiana i la Gran Cruz de Isabel la Católica al mèrit sanitari d'Espanya⁷⁵.

Després de la mort de Mario, Carmen segueix vivint amb Rosa Porteria i les seves filles, Rosa seguirà mantenint a Carmen i pagarà les despeses que suposa mantenir a Serafina, Carmen l'ajuda a cosir que era el seu ofici.

Serafina és domiciliada temporalment a Barcelona a casa d'uns amics de la família que vivien al carrer Verdi. La situació de la malaltia mental devia ser tant crítica que al 1963 amb la fundació del Centre Neuropsiquiàtric Sagrat Cor de les Germanes Hospitalàries del Sagrat Cor de Jesús situat a Martorell, els familiars la van ingressar en aquest centre, que a l'inici estava format només per dones. Allí envia possiblement una de les últimes notes escrites per Serafina al 1978 la seva germana Carmen desitjant-li un bon Nadal i i un feliç any nou. En les seves grafies tremoloses i imprecises s'aprecia les dificultats que li suposava a Serafina escriure aquella postal.

Després de l'accident i fins molts anys més tard Serafina era un tema tabú a casa dels Valls Pla. Mario l'estimava molt i li tenia molt afecte i mai va poder acceptar el final tan tràgic de la seva germana, des de que la van ingressar al sanatori només la va anar a veure una vegada però no podia suportar aquella situació, la nostàlgia de temps millors van fer que no hi tornes més. Carmen, en canvi, va ser forta i la visitava molt sovint, se l'emportava a passejar i Serafina li regalava mantells de punt que confeccionava al centre. Ella va ser qui va guardar tots els documents que conservava de Serafina embolicats en una calaixera i no van sortir a la llum fins anys més tard de la mort els seu germà Mario va ensenyar a les seves nebodes tots els document que guardava amb tant d'orgull de la seva germana.

⁷⁵ de Fuentes Sagaz, Manuel. *Máximo Soriano i Jiménez*
<<http://www.galeriametges.cat/galeria-fitxa.php?icod=FFK>>

Finalment, el 13 de desembre 1994 Serafina Valls Pla mor al Centre Neuropsiquiàtric a Martorell. La família havia vist com anava perdent facultats en els últims cinquanta anys de la seva vida des de l'accident a cavall que va patir a Xauen.

Conclusions

És possiblement la primera dona que es llicencia i exerceix de metgessa nascuda a Balaguer. No es pot entendre la figura de Serafina sense entendre abans els seus orígens i durant tota la seva vida situar tots els membres de la família i les influències que rep.

Fou una de les primeres metgesses de l'època moderna de la Universitat de Barcelona.

Va haver de superar els obstacles de l'Estat i de la societat a l'hora d'opositar per les places de metgessa al Marroc, també es pot entendre com una discriminació de gènere que durant l'etapa del règim es va veure molt accentuada.

L'efemèride que marca la vida de Serafina és la marxa a Xauen que la portaran a convertir-se en una de les primeres metgesses de la desena que va a exercir en tota la història del protectorat. No com afirma Isabel Jiménez-Lucena que des de l'arribada de Maria del Monte López Linares no hi va arribar cap més metgessa fins Felicidad Abril de Dios al 1942. Es pot pensar que Serafina va ser la segona metgessa que va exercir al Marroc, si més no una de les deu primeres. Serafina va trobar un espai on no era qüestionada pel fet de ser dona, on les dones tenien un consultori especial i se la respectava i valorava en aquest context. En aquest camp es pot equiparar perfectament a la figura de la dona pionera al Protectorat, Maria del Monte, ja que Serafina va tenir la mateixa empenta i força per aconseguir els seus objectius.

Sense cap dubte s'ha de catalogar Serafina com una dona moderna, va haver de lluitar contra nombrosos obstacles, formava part d'una minoria de dones que anaven a contracorrent, vencent la resistència d'una societat masclista, per poder dedicar la vida a vetllar de la salut del altres.

Difícilment no es pot parlar de suposicions en el cas que no hagués tingut l'accident i quina hagués sigut la seva evolució personal i professional. Fixant-nos en la seva llibreta de contactes veiem que era una persona que mantenia bona relació amb els seus professors i altres catedràtics de Barcelona i Madrid; i valorant el seu esforç i ganes per adquirir més coneixements no podem subestimar quin paper hagués tingut en el marc estatal. Per tant, es pot parlar d'una carrera professional truncada perquè no podem saber quina evolució hagués tingut.

Bibliografia

Pàgines d'Internet:

Macho Stadler, Marta *Metgesses de Catalunya*.
<https://www.comb.cat/cat/cultura_lleure/expos_webs/metgesses/primeres.htm>

CRAI (Centre de Recursos per a l'Aprenentatge i la Investigació) de la Universitat de Barcelona
<<http://crai.ub.edu/ca/coneix-el-crai/biblioteques/biblioteca-medicina/primeres-dones-metgesses/primeres-metgesses-catalanes#FacultatCarrerCasanova>>

Boletín Oficial de la zona de Protectorado español en Marruecos.
<http://prensahistorica.mcu.es/es/publicaciones/numeros_por_mes.cmd?idPublicacion=1000483>

Rodrigo, Antonina *Una mujer libre: Amparo Poch y Gascón, médica y anarquista*.

Llibres i revistes:

Martínez Antonio, Francisco Javier *La medicina y la sanidad en el Protectorado español en Marruecos. Apuntes iconográficos*. AWRAQ. (Revista de análisis y pensamiento sobre el mundo árabe e islámico contemporáneo) Número 5-6. Nueva época 2.º semestre de 2012

Miret Cuadras, Pere *Memorias de un médico en el Protectorado Español de Marruecos a mediados del siglo XX*.

Antonio Torres Roldán (1937). *La sanidad en el Protectorado español en Marruecos*. Op. Cit., p. 28.

ÁFRICA. Época Segunda. Año noveno. Septiembre de 1933

Montero, Mercedes *Las carreras profesionales de las primeras universitarias españolas (1910-1936)*. ARBOR Ciencia, Pensamiento y Cultura Vol. 192-778, marzo-abril 2016.

Guil Bozal, Ana; Flecha García, Consuelo *Universitarias en España: De los inicios a la actualidad*. Revista Historia de la Educación Latinoamericana 2015, vol. 17, núm. 24, (Enero-Junio).

ANNEX

Annex I

Cronologia

1847 - naixement de Ramon Valls.

1848 - naixement de Serafina Domenjó.

1851 - naixement de Juan Pla.

1856 - naixement de Calamanda Roca.

1875 - 24 de juny – naixement Jaime Valls Domenjó.

1878 - 17 d'agost – naixement Pilar Pla Roca.

1902 - 3 d'abril – casament de Jaime Valls Domenjó i Pilar Pla Roca.

1903 - 19 de gener – naixement de Carmen Valls Pla.

1904 - 8 de maig – naixement de Juan Valls Pla.

1906 - 8 de juliol – naixement de Serafina Valls Pla.

1911 - 6 d'abril – naixement de Mario Valls Pla.

1922 - títol de Batxillerat de Serafina Valls Pla.

1923 - Serafina Valls Pla es matricula a la Facultat de Medicina de Barcelona.

1925 - mort de Jaime Valls Domenjó.

1929 - 1 d'octubre – Serafina es llicencia en Medicina.

1931 - 26 d'octubre – Serafina rep el títol d' "Inspector Municipal de Sanidad"

1932 - Serafina es presenta a les oposicions de San Lorenzo de Ciudad Real i Villarreal

1932 - 23 d'agost – publicació del concurs de tres places de "Médicos de Sala con destino a los Hospitales civiles de la Zona de Protectorado de España en Marruecos".

1932 - 12 d'octubre – publicació a la *Gaceta de Madrid* dels concursants

1932 - 11 novembre – el Tribunal el declara el concurs desert.

1933 - 4 febrer – Serafina Valls Pla es presenta a les oposicions per "Médico de sala"

1933 - 3 de maig – el Tribunal publica el llistat d'opositors.

1934 - 31 d'agost – es publiquen les places de “Médico Xauen y 20 plazas de Médico de Consultorios del campo”

1934 - 14 d'abril – es publica els noms dels concursants admesos a les places de “Médico de Consultorios del campo” (Serafina no hi apareix)

1934 - 18 d'agost – a Serafina li concedeixen el càrrec de “médico en los consultorios de kabila”.

1935 - Serafina rep la visita de la seva germana Carmen.

1936 - 8 de juny al 15 juliol – Serafina treballa a la secció de “la sección de Parasitología” al Instituto Nacional de Higiene(Madrid”).

1936 - 22 de juliol – Serafina comunica a la “Delegacion Especial del Estado” de Barcelona que no es pot desplaçar a Xauen en motiu de la Guerra Civil.

1936 - 23 d'octubre – realitza un donatiu a la “Junta Central de Socorros”.

1937 - 3 febrer – a Serafina se li concedeix el “reingreso” de “Médico del Consultorio de Xauen (Marruecos)”.

1939 - del febrer al 3 de març – Serafina Valls Pla exerceix de metgessa al “Sanatorio Enfermería Bonanova” del “Patronato Nacional Antituberculoso” de Barcelona.

1942 - abans de l'11 de juny – Serafina pateix un accident a cavall.

1956 - 14 de setembre – casament de Mario Valls Pla i Rosa Porteria Angerri.

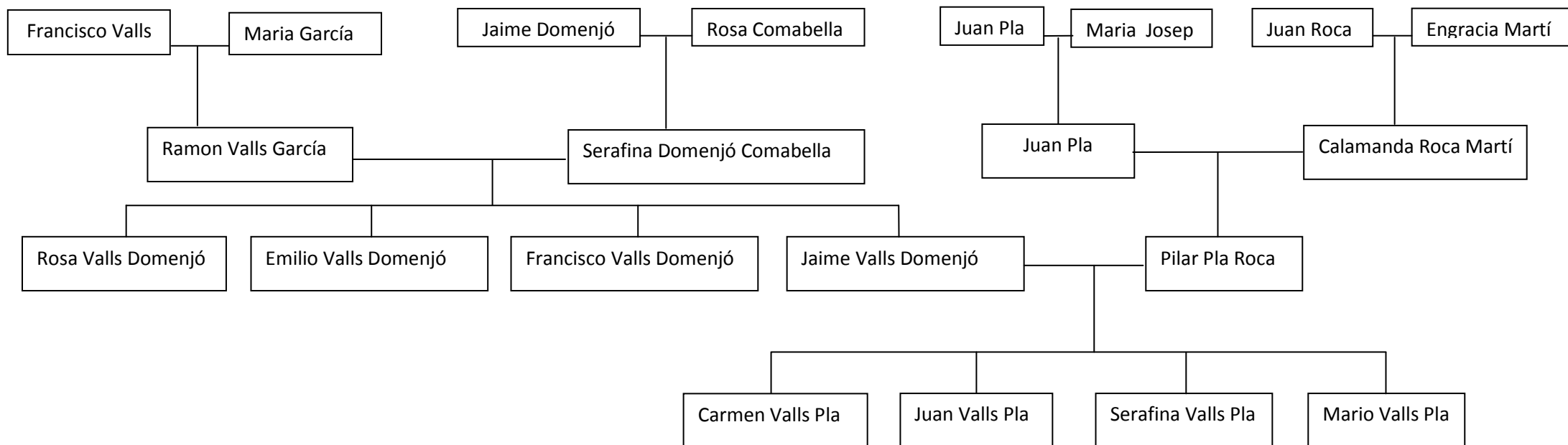
1967 - 22 de març – mor Mario Valls Pla.

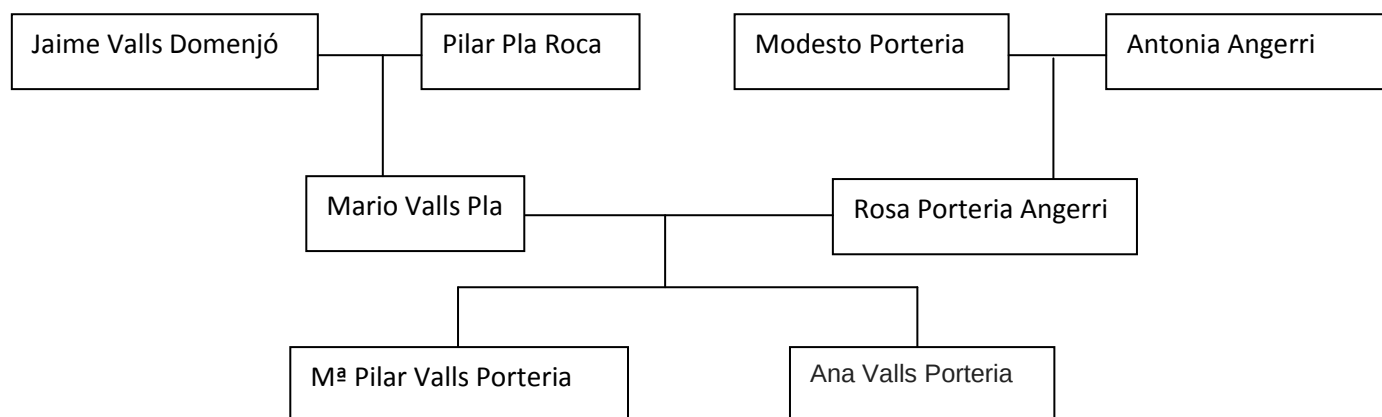
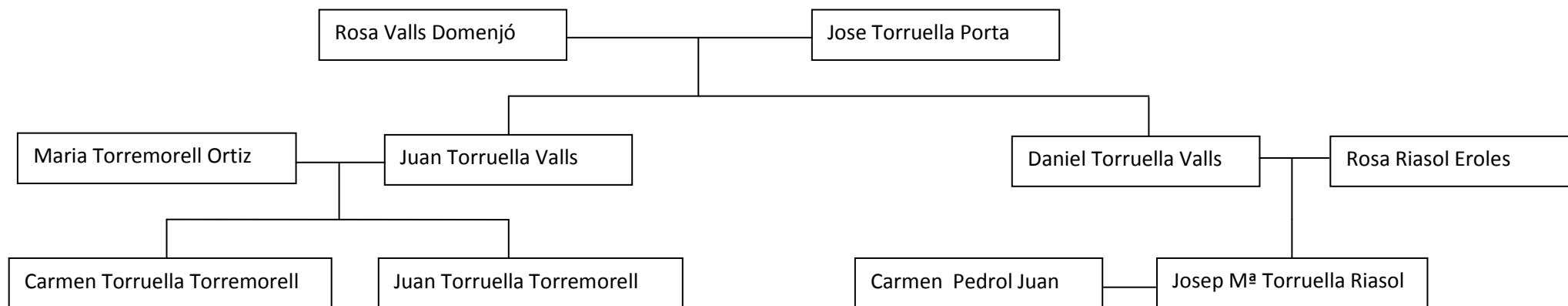
1963 - Serafina es ingressada al Centre Neuropsiquiàtric Sagrat Cor de les Germanes Hospitalàries del Sagrat Cor de Jesús, Martorell.

1994 - 13 de desembre – mor Serafina Valls Pla.

Annex II

A continuació es mostra l'arbre genealògic de la família Valls Pla, Valls Torruella i Valls Porteria amb qui s'ha pogut contactar amb els descendents de Serafina Valls Pla. Les dades per elaborar aquest arbre genealògic s'han extret del padrons municipals des de l'any 1906 fins al 1960, així com el Registre Civil i el Registre Parroquial de Balaguer.

Annex III

A continuació es presenta una mostra de dades per entendre el paper de la dona en el món universitari durant la primera meitat del s.XX. En el curs acadèmic 1919-1920 eren 345 alumnes. Deu anys després el nombre ja ascendia a 1.744.

La primera taula ens indica l'evolució del nombre total de matrícules de dones a les Universitats espanyoles entre els anys 1919 i 1928⁷⁶. La Universitat de Barcelona estaria en una segona posició, per sota de Madrid.

UNIVERSIDAD	1919-1920	1927-1928
Barcelona	54	229
Granada	24	124
La Laguna	-	14
Madrid	174	799
Murcia	11	20
Oviedo	4	31
Salamanca	10	70
Santiago de C.	10	116
Sevilla	13	46
Valencia	18	53
Valladolid	14	56
Zaragoza	13	123

En la segona taula es mostra l'evolució durant la dècada dels anys vint de les carreres que escollien les universitàries espanyoles⁷⁷. La carrera de medecina era la segona menys escollida quan Serafina es va matricular.

Cursos	Derecho	Medicina	Filosofía y L.	Ciencias	Farmacia
1919-20	9	58	80	114	81
1920-21	10	75	111	150	112
1921-22	13	96	154	200	149
1922-23	14	106	164	245	207
1924-25	18	131	261	274	350
1927-28	71	166	441	395	596
1929-30	86	199	460	222	777

En la tercera taula podem observar la posició situació en que es troba Espanya en el curs 1920-1921 i en el curs 1930-1931 respecte les grans potencies mundials⁷⁸.

Cursos	USA	GB	FRANCIA	ALEMANIA	ITALIA	ESPAÑA
1920-21	43	24	14,7	24	14,8*	1,2
1930-31		27	25,8	27		6,3

⁷⁶ Capel Martínez, 1982, p. 469.

⁷⁷ Vázquez Ramil, 2001, p. 121; Capel Martínez, 1982, p. 473 y Ezquerro, 1926, p. 493.

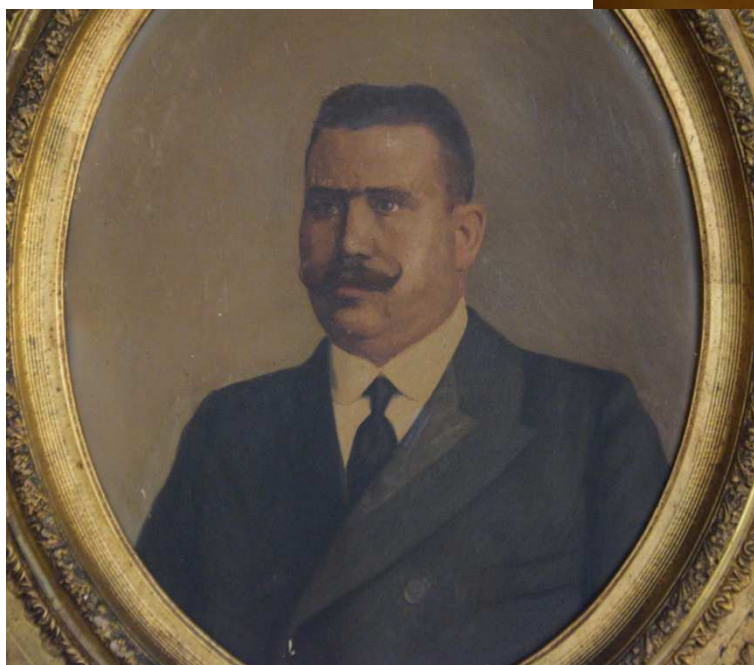
⁷⁸ Capel Martínez, 1982, p. 469.

Al llarg de la dècada dels anys vint i els anys trenta es va mantenir una gran evolució que va iniciar la consolidació de la figura de la dona en la Universitat.

Curso	N.º	%	Curso	N.º	%
1910-1911	33	0,17	1929-1930	1.744	5,2
1916-1917	177	0,56	1930-1931	2.246	6,3
1920-1921	440	2,0	1931-1932	2.026	6,0
1923-1924	898	3,5	1933-1934	2.124	6,9
1926-1927	1.611	4,6	1935-1936	2.588	8,8

Annex IV

Caricatura de Jaime Valls Pla
feta per Francesc Borràs

Retrat de Jaime
Valls Pla

Fotografia dels germans
Valls Pla

Orla de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona

Serafina Valls Pla a l'orla amb les seves companyes, D^a Jo i D^a Prat

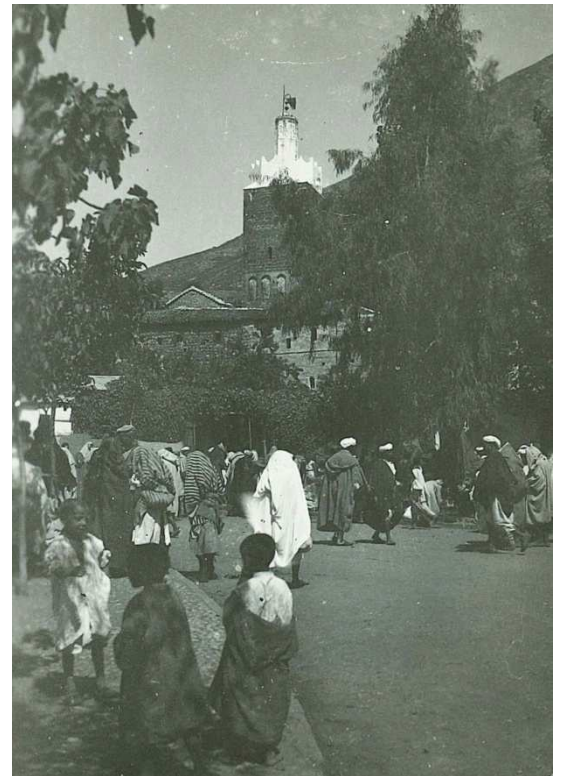

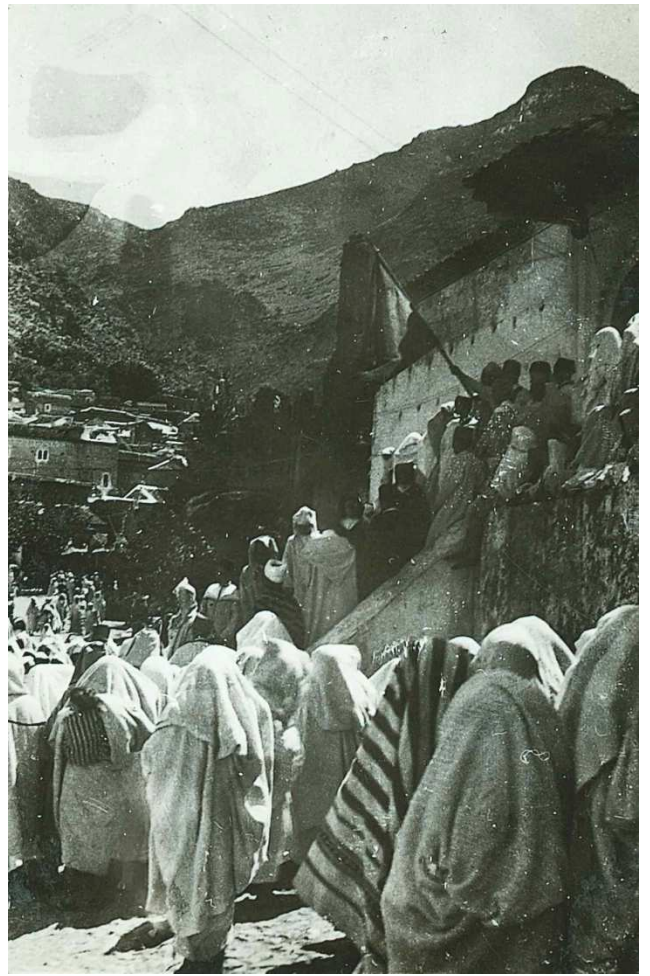
D'esquerra a dreta: foto del carnet de la Biblioteca de Barcelona, foto del "Bitllete Kilométrico de 1941"

Fotografies dels carrers i la vida de Xauen realitzades per Serafina durant els anys que va treballar al consultori de Xauen.

Annex V

Contracte de Serafina de metgessa del "Consultorio de mujeres y niños de Xauen"

interino
El Alto Comisario de la República Española en Marruecos

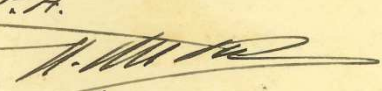
Por cuanto en atención a las circunstancias que en Vd. concurren, con esta fecha se ha expedido el siguiente Decreto Vizirial:

"Loor a Dios único.—Sólo su reinado es perdurable.—Se hace saber por este nuestro escrito, autorizado por nuestra firma, en calidad de Gran Vizir, que Venimos en nombrar a *Serafina Taus Ra* para el cargo de *médico en los Consultorios de Kabila, con carácter interino* por el que percibirá, una vez posesionado de él, anualmente y por mensualidades vencidas, la cantidad de *cinco mil pesetas de sueldo y cuatro mil quinientas pesetas de gratificación* imputable al crédito consignado en el Título 9º, Capítulo 4º, Artículo 1º, del vigente presupuesto del Majzen.—Los que esto leyeren obren a tenor de lo que se dispone, sin extralimitación.—Y la Paz—Añ de Tuwada 1º de 1355 = Corresponde al 18 de Agosto de 1904 firmado, *Ahmed Gamio*

Visto para promulgar.—Tetuán, *18 de Agosto de 1904*—
El Delegado de Asuntos Indígenas, *J. Fernandez Capar*—

Por tanto, y de acuerdo con lo que se previene en el Estatuto de 27 de diciembre de 1929, el preinserto Decreto Vizirial surtirá los efectos de título administrativo y quedará nulo y sin ningún valor si se omitiese la toma de posesión, sin cuyo requisito no se acreditará sueldo alguno al interesado; debiendo reintegrarse con arreglo al impuesto del Timbre vigente en la Zona de Protectorado.

Dado en Tetuán, a *diez y ocho de Agosto de mil novecien-
ta treinta y cuatro*

P.A.

La -

Título de médico en los Consultorios indígenas de Kabila
expedido a favor de *Serafina Taus Ra*

